

Nicolae Breban

70

Ediție alcătuită de
AURA CHRISTI

Editura Ideea Europeană
2012

Colecția: MODELE
Coperta colecției: Cristian Negoii
Fotografii de Vasile Blendea, Aura Christi, Ion Cucu, Pavel Șușară
Coperta: fotografie de Cristina Breban

Editura Ideea Europeană
OP-22, CP-113, Sector 1, București,
Cod 014780, Romania
Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2012
Ediție Digitală PDF
ISBN 978-973-1925-73-8

Copyright © 2012 Ideea Europeană

Această carte în format digital este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Cuprins

Laura Pavel • Tabel cronologic	4
Breban par lui mēme (I).....	9
Nicolae Breban • Nietzsche	36
Referințe critice (I).....	58
Nicolae Balotă • O realitate într-o altă realitate	68
Eugen Simion • Nicolae Breban 70	77
Nicolae Manolescu • O simplă amintire	83
Gabriel Dimisianu • Orgoliul creator	84
Irina Petraș • Fragmentarium sau Arta lui „ca și cum”	88
Nicolae Bârna • Voința de putere și triumful „adevăratului” Breban.....	93
Marian Victor Buciu • Marea operă	100
Laura Pavel • Epicul ca voință de putere	116
Clubul Ideea Europeană.....	122
„Nu ajungi la idei mari decât dacă te confrunți tot timpul cu spirite egale”	122
„M-a susținut propria mea megalomanie!”	132
„Nu există genii în afara socialului”	140
Un poem de Traian T. Coșovei.....	160
Referințe critice (II).....	162
Pierre Brunel • Dictionnaire de Don Juan, Robert Laffont	170
Ioan Groșan • O imensă generozitate	172
Liviu Malița • Europeanul Breban	173
Paul Daian • Un aristocrat	182
Constantin Virgil Negoită • Acum treizeci de ani... ..	184
Gheorghe Schwartz • O noapte la Lugoj	187
Liviu Antonesei • Leul în mijlocul verii sau Smerită propunere de hagiografie pentru o ficțiune numită „Breban 70”	190
Nicoleta Sălcudeanu • Leul în iarnă	193
Ovidiu Pecican • Nicolae Breban și spiritul românesc	196
Olimpiu Nușfelean • Excelența romancierului	203

Adrian Mihalache • Corpul scriitorului	208
G. G. Costandache • Între Contemporanul și Ideea Europeană	212
Horia Gârbea • Cum se urmează o vocație	215
Dumitru Chioaru • În mijlocul tinerilor scriitori	220
Irina Coroiu • Flash-bach aniversar	223
Laura Pavel • Un romancier postflaubertian	224
Bogdan Ghiu • Coborârea statuii de pe soclu	235
Aura Christi	236
„Peste toate culmile simți tu abia o boare”	236
Hermeneutica brebaniană a viului	239
Breban par lui mème (II)	254

Tabel cronologic

- 1934 Se naște, la 1 februarie, la Baia Mare, Nicolae Breban, având în actele civile și un al doilea prenume, Alexandru. Este fiul lui Vasile Breban, preot greco-catolic în comuna Recea, din Maramureș. Mama sa, Olga Constanța Esthera Breban, născută Böhmler, provine dintr-o familie de comercianți germani, emigrați din Alsacia-Lorena. Bunicul său dinspre tată, Nicolae Breban, fusese protopop în comuna Cicârlău, de lângă Baia Mare, unde a zidit o catedrală și a fundat școli românești. Unchiul și nașul său, canonicul Alexandru Breban, fusese senator al Partidului Național Țărănesc.
- 1940-1941 Familia Breban se refugiază la Lugoj, unde tatăl scriitorului va funcționa în cadrul Episcopiei Unite. Nicolae Breban își începe, în acest orașel bănățean, studiile gimnaziale și liceale.
- 1948 După desființarea abuzivă a cultului greco-catolic, preotul Vasile Breban își asigură existența ca mic întreprinzător, fiind posesorul unei prese de ulei și al unei mori.
- 1951 Nicolae Breban este exmatriculat, datorită originii sale sociale, din penultima clasă a Liceului „Coriolan Brediceanu” din Lugoj.
- 1952 Absolvă, la fără frecvență, Liceul „Oltea Doamna” din Oradea, după ce se angajase ca funcționar în acest oraș. Intenționează să se înscrie la Politehnică, fiind nevoit să intre, mai întâi, ca ucenic la fostele Uzine „23 August” din București, unde lucrează la sudură și strungărie, calificându-se apoi în meseria de strungar în fier.
- 1953 Se înscrie la Facultatea de Filosofie, „mășluind actele”, după cum mărturisește în *Confesiuni violente*, fiind dat însă afară după șase luni. Lecturile sale din Nietzsche și Schopenhauer îl fac, de altfel, să devină suspect pentru decanul Athanase Joja.
- 1954 La intervențiile tatălui său, este înscris din nou la Filosofie, dar, îmbolnăvindându-se de reumatism poliarticular acut, este silit să-și întrerupă studiile. Urmează o școală de șoferi profesioniști și lucrează apoi la garajul Ministerului de Finanțe, ca gestionar de piese auto.
- 1955-1956 Devine student la germană, la Facultatea de Filologie din Cluj, pe care o abandonează după un an. Are apoi, la insistențele tatălui său, o tentativă de a urma dreptul.
- 1957 Își face debutul literar în revista *Viața studentescă* (nr. 5, din mai), cu schița *Doamna din vis*.
- 1958-1960 N. Breban rămâne, prin excelență, un autodidact, instruindu-se, mai mult, în afara mediului universitar al acelei epoci. „Acei ani au fost ani de lectură”, declară scriitorul în *Confesiuni violente*. „Eram mult mai liber decât colegii mei de generație, care erau înregimentați în acele abatoare care se chemau universitățile staliniste”. Frecventează un timp cenaclul de pe lângă revista *Tânărul scriitor*, condus de Florin Mugur. Decisivă pentru formația sa intelectuală va fi însă prietenia care îl va lega de Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Grigore Hagiu și Matei Călinescu,

un adevărat nucleu al generației 60, care va demola falsele valori, promovate de realismul socialist, prin impunerea criteriului estetic.

- 1961 Publică schițe și nuvele în *Gazeta literară* (*Hoțul, Tinerețe, Vichentie, Buzuilă*), în *Luceafărul* (*Noapte albă, Uimitor, foarte uimitor*) și în *Scrisul bănățean* (*Roșcovana*), făcându-se remarcat în mediile literare.
- 1962 Moare, într-un accident de motocicletă, survenit într-o pădure de lângă Baia Mare, tatăl său, Vasile Breban, care revenise în ultimii ani în preoție, funcționând la Parohia Mărțișor din București.
- 1962-1965 Publică noi schițe și fragmente de roman în *Gazeta literară*, *Luceafărul*, *Orizont* și *Viața românească*. Despre nuvela *Copilăria lui Herbert*, apărută în *Gazeta literară*, nr. 42, din 15 octombrie 1964, un nucleu al romanului *În absența stăpânilor*, Nichita Stănescu va scrie elogios.
- 1965 După ce își retrăsese, în anii anteriori, un volum de proză scurtă, cu care ar fi trebuit să debuteze în colecția „Luceafărul”, scriitorul își face debutul editorial cu romanul *Francisca*. Romanul este distins cu Premiul „Ion Creangă” al Academiei Române, fiind primit elogios de critică. Este semnificativă, în acest sens, masa rotundă pe marginea romanului organizată de revista *Viața românească* (nr. 2, februarie 1966), la care participă criticii Matei Călinescu, Valeriu Cristea, Horia Bratu, Nicolae Manolescu, Paul Georgescu și Șerban Cioculescu.
- 1966 Apare la Editura pentru Literatură romanul *În absența stăpânilor*, alcătuit din trei secvențe narative: *Bătrâni, Femei, Copii (Oglinzile carnivore)*. Romanul este scris la Lugoj și Sinaia, între 1964-1966.
- 1967 Apare ediția a doua, revăzută, a romanului *Francisca*, prozatorul fiind considerat, deja, drept „unul din cei mai importanți dintre romancierii noștri de după al doilea război mondial” (I. Negoitescu).
- 1968 În acest „an al romanului”, cum a fost decretat de critică, publică *Animale bolnave*, despre care s-a scris, încă din primele săptămâni după apariție, aproape tot atât cât despre celelalte romane ale lui N. Breban de până atunci. I se decernează Premiul Uniunii Scriitorilor din România.
Apare o versiune în limba maghiară a romanului *Francisca*.
Își manifestă deschis, alături de alți intelectuali, adeziunea față de politica PCR, după discursul lui Ceaușescu în urma invaziei din Cehoslovacia. Ascensiunea sa socială este corelată cu această luare de poziție, fiind numit redactor-șef adjunct al *României literare*, începând cu nr. 5, din 7 noiembrie. La Adunarea Generală din 14-16 noiembrie este ales în Biroul Uniunii Scriitorilor.
Apare o versiune bulgară a romanului *Francisca* (Editura Profizdat, Sofia).
- 1969 Publică ediția a doua a romanului *Animale bolnave*.
Semnează scenariul filmului artistic *Răutăciosul adolescent*, în regia lui Gheorghe Vitanidis.
La Congresul al X-lea al PCR, din 6-12 august, este ales membru supleant al Comitetului Central.
Apare o versiune în limba rusă a romanului *Francisca* (traducere – Iurii Kojevnikov, Editura Progress, Moscova).
- 1970 Începând cu nr. 20, din 14 mai, devine redactor-șef al revistei *România literară*, în jurul căreia reușește să polarizeze cele mai de seamă condeie ale țării. Apare, la Vilnius, *Francisca*, în versiunea lui Juozas Vaisnoras.
- 1971 La Editura Cartea Românească, apare ediția a III-a romanului *Francisca*.
Are loc premiera filmului artistic *Printre colinele verzi* (scenariul și regia de Nicolae Breban), o

ecranizare a romanului *Animale bolnave*. Filmul nu este agreat de către oficialitățile comuniste, fiind inclus însă în selecția oficială a Festivalului Internațional de la Cannes. Prezent la Paris, cu acest prilej, Nicolae Breban este șocat de „tezele” din iulie, prin care Ceaușescu va declanșa, după model maoist, revoluția culturală. Dezavuând public politica regimului din România, prin interviuri acordate presei occidentale, scriitorul își anunță, în semn de protest, demisia din funcția de redactor-șef al *României literare*. Iată cum consemnează acest moment Dumitru Țepeneag în jurnalul său, *Un român la Paris*: „22 septembrie 1971. În sfârșit, *Le Monde* a publicat și articolul despre Breban: «Craignant un retour au dogmatisme, le rédacteur en chef de la revue *La Roumanie littéraire* donne sa démission» (...) 23 septembrie 1971. Știrea despre demisia lui Breban a fost reluată de mai multe ziare franceze, engleze, germane. Breban se simte foarte mândru”.

- 1971 În 16 februarie, are loc ședința comună a comitetului organizației de partid și a biroului Uniunii Scriitorilor, în care este incriminat faptul că „și-a prelungit șederea în străinătate, fără să aibă dezlegare la plecarea din țară decât pentru o perioadă limitată” și se propune excluderea lui Nicolae Breban din biroul Uniunii, precum și excluderea sa din rândurile membrilor supleanți ai CC al PCR și din rândurile membrilor PCR. În aceeași zi, în ședința de lucru a CC al PCR, propunerile confrăților sunt însușite și supuse spre aprobarea plenarei Comitetului Central. Întors în țară în luna aprilie, după o călătorie prelungită în Franța și R.F. Germania, refuzând însă să se autoexileze, scriitorul devenise indezirabil pentru autoritățile comuniste. Este marginalizat, supravegheat și împiedicat să mai călătorească, până în 1975, în străinătate, deși obținuse deja și cetățenia germană. Înfruntând aceste condiții potrivnice, el se consacră, în exclusivitate, scrisului, fiind, după mărturisirea sa, „singurul meu răspuns posibil, firesc, deși paradoxal pentru unii”.
- 1973 La Editura Cartea Românească apare romanul *Îngerul de gips*, „într-o tăcere totală și o indiferență aparentă”, cum va declara, mai târziu, autorul. Început și abandonat în 1969, romanul a fost scris în decurs de patru luni, de la începutul lui iunie până în septembrie 1972. Deși este supus, în presa literară, unor critici tendențioase manipulate de propaganda de partid, va fi socotită, ulterior, „cel mai puternic și complex roman al scriitorului” (Alex. Ștefănescu).
- 1975 Apare o versiune în limba suedeză a romanului *În absența stăpânilor (Ebbi-en Kvinna med karaktär)*, în Editura lui René Coeckelberghs, traducerea fiind semnată de Barbro Andersson.
- 1977 După amânări și tracasări prelungite datorate cenzurii comuniste, la Editura Junimea din Iași apare *Bunavestire*, roman scris între anii 1972-1974. Cartea fusese refuzată, pe rând, de Editurile Cartea Românească și Eminescu. Acest „roman excepțional”, cum fusese caracterizat cu promptitudine de către Nicolae Manolescu, „scris cu vervă, sarcastic, grotesc, stilistic inepuizabil și original”, este încununat cu Premiul Uniunii Scriitorilor. După apariție, romanul este incriminat cu vehemență în plenara CC al PCR din 28-29 iunie.
- 1981 Apare, la Editura Cartea Românească, romanul *Don Juan*, scris, după mărturisirea autorului, în 1975.
- 1981-1982 Scrie la Paris, într-un moment de cumpănă, piesele de teatru *Culoarul cu șoareci* și *Bătrâna doamnă și fluturele*, înțelese ca „diversiuni de existență” ale romancierului. Cele două piese vor fi prezentate, după 1989, la Radio București, în cadrul teatrului radiofonic; cea dintâi va fi pusă în scenă, în 1993, la Iași, iar cea de-a doua, în 1999, la Ploiești.
- 1983 Apare, la Editura parisiiană Flammarion, în traducerea lui Virgil Tănase, romanul *În absența stăpânilor (En l'absence des maîtres)*.

- 1984 Apare, la Editura Cartea Românească, romanul *Drumul la zid*, subintitulat „poem epic”. În *Almanahul „Viața românească”* publică prima versiune a piesei *Bătrâna doamnă și fluturele* (care va fi reluată în *Contemporanul. Ideea Europeană*, nr. 1, din 7 ianuarie 1994).
- 1985 Publică la Paris, la Flammarion, versiunea franceză a romanului *Bunavestire (L'Annonciation)*, în traducerea Doreinei Radu și a lui Marcel Péju.
- 1986-1989 Fără să se exileze propriu-zis, locuiește mai mult timp în reședința sa parisiană, alături de soția sa, Cristina Breban (născută Romaniță), psiholog și expert în cartea de artă. Încercările sale de a organiza, împreună cu Dumitru Țepeneag, formarea unei Uniuni a Scriitorilor Români din exil eșuează, fiind privite cu suspiciune.
- 1990 Revine în țară, de la Paris, în 15 martie. Inaugurează, începând cu data de 20 aprilie, în calitate de director, noua serie a revistei *Contemporanul. Ideea Europeană*, propunându-și promovarea „criteriilor valorii după o jumătate de secol de ură contra valorii”, cum afirmă în articolul-program al primului număr.
În nr. 6, din 25 mai, al revistei publică piesa *Culoarul cu șoareci*.
- 1991 Apare, la Editura Fundației Culturale Române, romanul *Pândă și seducție*. Scris în 1976, romanul fusese intitulat, inițial, *Gogo, o farsă*, fiind socotit de autor o „așchie din trunchiul numit *Bunavestire*”.
- 1992 La Editura Dacia din Cluj, apare volumul de versuri *Elegii parisiene*, scris în anii 1986-1987. Editura Canova din Iași publică ediția a III-a a romanului *Animale bolnave*.
- 1993 La 10 ianuarie are loc, pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Iași, premiera piesei în trei acte *Culoarul cu șoareci*, în regia lui Ovidiu Lazăr.
Versiunea franceză a romanului *Don Juan* apare tot la Flammarion, în traducerea lui Marcel Péju și Daniel Pujol.
- 1994 Un an fast pentru scriitor, în care publică:
O utopie tangibilă. Convorbiri cu Nicolae Breban. Alcătuit încă din 1986 de prozatorul și publicistul Ovidiu Pecican, volumul scos în colecția „Akademos” a Editurii Didactice și Pedagogice reunește pagini de interviuri, anchete, mărturisiri, structurate tematic, oferindu-ne, astfel, un Nicolae Breban „par lui-même”.
Confesiuni violente. Dialoguri cu Constantin Iftime, la Editura Du Style, o carte ce se vrea „de apărare, dar și de acuză a intelectualității române după al doilea război”.
Momentul de vârf îl constituie însă apariția, tot la Editura Du Style, a unei monumentale trilogii românești: *Amfitrion* (vol. I, *Demonii mărunți*; vol. II, *Procuratorii*; vol. III, *Alberta*). Pentru noul său roman, scriitorul este distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor din România și Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.
La Editura Albatros, apare ediția a II-a a romanului *Bunavestire*.
- 1996 Apare ediția a II-a a romanului *În absența stăpânilor* la Editurile Alfa și Paideia din București. La Editura Fundației Culturale Române este publicată ediția integrală a romanului *Don Juan*. O monografie consacrată prozei brebaniene este teza de doctorat a lui Marian Victor Buciu, intitulată *Breban. Eseu despre stratagemile supraviețuirii narative*, apărută la Editura Sitech din Craiova.
- 1997 Apare volumul *Riscul în cultură*, la Editura Polirom din Iași, cuprinzând eseuri, articole

polemice și profesiuni de credință publicate, începând din 1990, în cea mai mare parte în revista *Contemporanul. Ideea Europeană*. Scrisul lui Nicolae Breban se revendică, și de această dată, de la maestrul său spiritual: Dostoievski, Nietzsche și Thomas Mann.

În colecția „Biblioteca pentru toți” a Editurii Minerva, apare, în două volume, o nouă ediție a romanului *Îngerul de gips*, textul fiind revăzut de autor, care semnează și o prefață intitulată *Lupta cu îngerul*.

Apare volumul de eseuri politice *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*, la Editura Nord-Est din Iași, prefațat de Ovidiu Pecican.

În colecția „Akademos”, a Editurii Didactice și Pedagogice, apare volumul exegetic *Antimemoriile lui Grobei. Eseu monografic despre opera lui Nicolae Breban*, semnat de Laura Pavel.

În 24 octombrie, Nicolae Breban este ales membru corespondent al Academiei Române.

1998 În Biblioteca revistei *Viața românească*, apare un volum de *Teatru*, cuprinzând cele două piese ale scriitorului publicate anterior în reviste.

La Editura Gramar, în colecția „100+1 capodopere ale romanului românesc”, apare o nouă ediție din *Bunavestire*, cu o prefață de Nicolae Manolescu.

Un nou roman de Nicolae Breban, intitulat *Ziua și noaptea*, apare la Editura Allfa, fiind primul volum al unei proiectate tetralogii.

1999 În 8 octombrie are loc, pe scena Teatrului „Toma Caragiu” din Ploiești, premiera piesei *Bătrâna doamnă și fluturele*, în regia lui Lucian Sabados.

2000 Este reeditat volumul *Spiritul românesc în fața unei dictaturi* la Editura Allfa. Publică în *Contemporanul. Ideea Europeană*, nr. 26-29, din iulie, a nouă piesă de teatru intitulată *Ursul și știuca*.

Editura Gramar scoate în colecția „100+1 capodopere ale romanului românesc” o nouă ediție din *Animale bolnave*.

I se decernează Premiul „Opera omnia” al Uniunii Scriitorilor.

2001 O anchetă literară inițiată de revista *Observator cultural* (nr. 45-46, 3-15 ianuarie) plasează *Bunavestire* între primele zece romane românești ale secolului XX.

Este ales vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din România.

La Editura Dacia din Cluj apare volumul de portrete literare și polemici intitulat *Stricte amintiri literare*, reunind editorialele publicate între 1998-2000 în revista *Contemporanul. Ideea Europeană*.

La sfârșitul anului, tot Editura Dacia publică masivul roman *Voința de putere*, reprezentând cel de-al doilea volum din tetralogia *Ziua și noaptea*.

În colecția „Canon” a Editurii Aula din Brașov, Liviu Malița publică o micromonografie *Nicolae Breban*.

2002 La Editura Paralela 45 apare ediția a IV-a a romanului *Bunavestire*, cu un argument al autorului, prefață, tabel cronologic și referințe critice de Laura Pavel.

2003 Apare la Editura Junimea din Iași ediția a III-a a romanului *Don Juan*. La Editura Polirom publică primul volum de memorii, intitulat *Sensul vieții*.

LAURA PAVEL

Breban par lui m^ême (I)

Autoportret

– *Mai întâi, la mulți ani, Nicolae Breban!*

– Vă mulțumesc.

– *Ați împlinit, deci, în aceste zile, 50 de ani. Ați descoperit până acum sensul vieții dumneavoastră?*

– Nu, și sper că n-o să-l descopăr niciodată.

– *Totuși, cum vă apăreți dumneavoastră?*

– Adeseori la fel de confuz, contrariat, ineficace, lipsit de talent, cum apar, desigur, detractorilor mei.

(Nicolae Breban: «Cred în tradiție, înțeleasă ca permanență a valorilor», în *Flacăra*, vineri, 10 februarie 1984, consemnat de George Arion)

* * *

– *Apropo de persoana fizică (dar și psihică). Vă rog să schițați un autoportret.*

– 1,82, mai degrabă corpulent, merg puțin aplecat, greoi, indubitabil, adeseori, în mers, în replică, mai ales la primele replici, afectând uneori o politețe provincială. Sensibil la fermecul cuiva, deși lupt mereu contra lui, ca un urs cumva miop în fața unei vulpi lunecătoare ce-și ondulează sclipitoarea și inteligenta-i coadă. Extrem sociabil, în sensul cultului prieteniei, îmi place vinul și spiritul de banchet platonice, discuții, noaptea adică, în jurul unui vin bun cu un camarad de nădejde, ce nu trădează a doua zi. Sensibil la frumosul feminin, când eram foarte tânăr, eram atras de femeile ce purtau ochelari; astăzi sunt atras de cele care și-au obosit vederea în multe lecturi, ființa aceea fascinantă, etern atrăgătoare, o persoană de sex opus în fața căreia sensibilitatea ta, cultura, inteligența, nevăzuta ta tenacitate, devin reale! Îmi place să beau ceai englezesc fără zahăr, dintr-o ceașcă scumpă, cu motivul cepei, dacă mă stabilesc într-un loc, într-o clădire sau pe un scaun, întârziu ore întregi acolo. Nu-mi place să văd multe persoane în aceeași zi, nici să circul în medii diverse. Dorm mult, uneori 10 până la 12 ore pe zi, lucrez noaptea, îmi place să primesc scrisori, eu însumi sunt leneș la răspuns, neglijent. Amân o grămadă de lucruri, am groază de drumurile ce-mi aduc un folos practic și imediat, visez să am un secretar, sunt sensibil la prieteni noi (deși mi i-am păstrat pe cei vechi decenii întregi, în ciuda depărtărilor fizice sau morale), mai ales sunt sensibil la prietenii tinerilor ce fac aceeași meserie ca mine. Mă prefac că îi ajut, că îi „asist”, dar de fapt mă înfrupt cu un canibalism scuzabil din foamea lor de glorie și de profesionalism, din curățenia, naivitatea lor intactă, necoruptă de bani sau scopuri.

Îmi place să șofez, am schimbat multe mașini, la distanță de cincisprezece ani am avut două accidente, în secolul trecut aș fi călărit, aș fi visat cu siguranță un cupeu scump. După treizeci de ani am descoperit moartea, așa cum te împiedici de un obiect pe care l-a așezat cineva, în aparență răutăcios, într-o încăpere ce-ți părea atât de familiară și, o dată cu aceasta, ateismul meu vechi și „motivată” de rațiune și splendidele ei argumente, izbucnit pe la vreo șaisprezece ani și iconoclast,

atunci, cu vehemență (tatăl meu era preot!), a început să se clatine. Pentru că nu am fost capabil, de atunci, să trăiesc singur, fără Dumnezeu, și nici nu am putut să-mi creez unul, l-am împrumutat pe cel al lui Miguel de Unamuno din genialul poem ce se cheamă *Sentimentul tragic al vieții*. Recitesc în cicluri regulate pe cei pe care-i iubesc, îi reascult, ultimii ani la Paris am reușit să rezist și să muncesc și datorită muzicii de cameră a lui Schubert și Brahms. Brahms mi-este maestru, din tinerețe, de la începuturile simfoniilor și cvartetelor lui am învățat acea primă „sută de pagini” din romanele mele, „confuze și cu lungimi” pe care mi le reproșează critica.

Sunt neîndemânatec în lucrurile mărunte și în general sunt neîndemânatec. Nu voiam să ajung scriitor de cărți grave și „filosofice”, de mic visam o glorie mai zgomotoasă ca aceea a unui actor sau pianist. (Am încă vise pe care le numesc de impostură când mă văd cântând la pian Liszt sau Skriabin ca Arthuro Michelangeli Benedetti!). Aș fi vrut să mă recunoască toată lumea pe stradă, ca pe Birlic, deși realizez ce incomodă e o asemenea glorie. Sunt vanitos, nu-mi place să fiu întrerupt, când spun ceva – și eu spun numai lucruri importante! – mă supără și mă încrunt, chiar dacă cineva face vreo mărunță mișcare. (Adeseori am vrut să strâng de gât pe câte o persoană amabilă ce îndemna pe cineva să se servească din cafea sau din cataife, tocmai când eu peroram despre „scopurile provizorii”, „conul de umbră”, „cei doi timpi logici”, „noua tipologie” și alte prețiozități). Sunt violent în reacții, dar pentru o persoană abilă și calmă, ușor de liniștit. (În ultimii zece ani această persoană se cheamă Cristina și, spre uimirea mea, rezistă. Declară cu insolență că mă iubește, deși mi-a auzit puținele-mi idei și anecdote repovestite de sute de ori! Dar, e probabil, suprema dovadă! Cine ar rezista, fără iubire?!).

Singura mea calitate e tenacitatea. Am observat că, dacă ești încăpățânat, toată lumea te lasă în pace. Nu e suficient să ai dreptate, trebuie să ai și memoria dreptății tale. Cu timpul obții totul, sau aproape totul: nu numai glorie și bani, dar și cultură, inteligență, subtilitate, precum și dreptul de a le folosi, prerogativa supremă. Iubesc ideea de regalitate, de aceea privesc cu simpatie (incomoda și neigienica) feudalitate, epoca homerică. Nu-mi place munca (în accepție burgheză) pe care o definesc astfel: o activitate ce nu-ți face plăcere pentru care ești retribuit ritmic. Creația este o activitate ce-ți face plăcere și pentru care nu ești retribuit deloc sau doar întâmplător. De unde libertatea.

(*Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat de Maria Mailat)

Locul de origine

– Da, sunt unul dintre acei care descoperă târziu, dar cu certitudinea revelației, „marcajul” locului originar. În primul rând *Nordul*, regiunea geografică, dar și „mistic-spirituală” a oricărei așezări umane: deci dealurile, obcinele domoale de aici încrustate în ochii înaintașilor mei, lungul șir al preoților Breban – originari din satul Breb – și atitudinea sufletească a *celui din Nord*: greoi, fără imaginație spontană, blând și dur în același timp.

Mă simt legat de țărani, pădurarii și minerii acestui loc, am o profundă și înspăimântată admirație față de cei care au trudit, care s-au luptat cu un pământ aproape steril (la suprafață). Eu însumi am moștenit asta, lungi ani de zile a trebuit să sap până la primul strat fertil. Am săpat, dar sper că am și zidit și așa cum înaintașii mei – preoții Breban, alături de țăranul istoric român din Ardeal, crezând în unitatea națională zideau biserici, eu însumi, cu smerenie, am zidit câteva. Cu pereții transparenți, de sticlă, cu iconostasul acoperit de metaforele mele greoaie, cu o turlă (sau o cupolă) pe care nu o zăresc prea bine încă, dar încerc s-o deslușesc.

(*Maramureș*, octombrie 1980, Baia Mare, p. 9, consemnat de Augustin Cozmuța)

* * *

M-am născut la Baia-Mare, tatăl meu era preot greco-catolic, bunicul meu, Nicolae Breban era protopop în comuna Cicârlău, de lângă Baia-Mare, unde a zidit o superbă catedrală și încă în timpul ocupației maghiare „funda” școli românești, de aici poate „stereotipul” zidirii de catedrale, de construcții „ideologice”, cu simboluri din litere și imagini, o casă, o basilică, un loc unde e posibilă o întâlnire, un loc sacru. Sacru, spune parcă undeva Mircea Eliade, este orice lucru ce semnifică ceva dincolo de el însuși. O masă pe care e așezat un potir, nu mai este o simplă masă, o viață ce urmează un desen dinainte gândit, cu o anume „rigiditate”, devine un destin, o carte ce refuză viața pe care trebuie s-o oglindească, suspectând-o de „platitudine”, de „trivial”, poate avea șansa să devie ea însăși „viață” etc. Mama e născută Böhmler și vine dintr-un șir de comercianți germani, emigrați din Alsacia-Lorena, Brebanii au fost preoți greco-catolici. În ambele șiruri genetice, inși solizi, mediocri, în ambele „triburi”, atât de diferite și depărtate ca origini, profesiunea mea a părut și pare, probabil, suspectă. Să fii un artist! Am luptat de mic cu prejudecățile solide, cu bunul-simț, cu ridicolul, am luptat ca un nebun: știind că nu am dreptate. Dar am avut „isteria” de a face din nedreptatea mea una enormă, de neeludat. Am înfrânt bunul simț în singurul punct în care e vulnerabil: în consecvență, evident, nu în inteligență, nu în subtilitate, nu în imaginație, unde e de nepătruns.

(*Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat de Maria Mailat)

* * *

E locul să spun câteva cuvinte despre familia tatălui meu, despre „Brebanii”, poate vom clarifica, în parte, această temă ce mă urmărește.

Brebanii, originari din comuna Breb din Maramureș, au numărat, după spusa tatălui și unchilor mei, poate zece generații de intelectuali, animați de sentimentele celei mai mari mișcări cultural-politice românești: școala ardeleană. Tema „ambitiosului” era, la străbunii mei, o temă a „utopiei naționale”, ideea că teritoriul pe care trăiesc românii poate deveni un stat național și pentru această „temă” ei, deși oameni cu bun simț și cu plăcerea bucuriilor vieții, nu au ezitat în fața amenințărilor extreme și brutale. Bunicul meu, Nicolae Breban, a fost condamnat la moarte, pentru că a îndrăznit să fundeze școli în limba română, printre „altele”, tatăl meu însuși a fost închis în 1940, după ce, neacceptând să se retragă cu administrația română, a îndrăznit să se opună, între zidurile lăcașului unde păstora, la arborarea unui alt steag, unchiul meu, Valentin Pinteș din Satu-Lung a fost închis de *treisprezece* ori... Să nu se înțeleagă din acestea că existau, în familia mea, ca și în alte familii luptătoare pentru „românism”, sentimente anti-maghiare. Tatăl și unchiul meu aveau buni și devotați prieteni maghiari, ei s-au format împreună, s-au îmbăiat în idealurile începutului de secol ce le erau comune, acolo, în zona lor „mioritică”, tatăl meu a absolvit un liceu confesional maghiar, unde a învățat maghiara și latina la perfecție și era mândru că le posedă pe ambele și, ca și alți intelectuali români, avea posibilitatea să consulte cărțile de specialitate ca și cele literare în „limba administrației”. E adevărat însă că existau momente de confruntare, de tensiune și, atunci, acești mărunți intelectuali ai satului românesc își recunoșteau, fără fanatism, datoria: aceea de a „vorbi” pentru eternul milenar „mut” al acestui relief, din nord: țăranul îmbrăcat ca Dacii de pe Columna aceea îndepărtată și ilustră.

(*Scânteia tineretului. Supliment literar-artistic*, an IV, nr. 3, duminică 15 ianuarie 1984)

Copilăria

– *Stimate Nicolae Breban, vă rog să-mi dați câteva puncte de reper din perioada copilăriei, a primilor ani de tinerețe. M-ar interesa evenimente, oameni, cărți, personaje care v-au marcat personalitatea.*

– O întrebare enormă. Poate voi scrie odată o carte „de amintiri”, deși e un titlu îngropat în secolul trecut, cred eu. Am urmat școli mediocre, am avut, cu vreo două excepții, profesori plictisiți, care pariau pe conformiștii vârstei, eram fascinat de bibliotecile din casele străine, de femeile frumoase, de romancierii celebri, eram hiper-timid, stângaci, de-o urâtă sensibilitate, negrațios, complicat și greoi în expresie, sufeream de acel „ésprit de l’escalier”, îmi venea adică replica, spirituală, adevărată, pe scară, eram deci un hiper-banal copil de provincie, pierdut printre adulții surâzători, sceptici și, uneori, brutali, din nepăsare sau lipsă de imaginație. Un infern din care m-am salvat, iată frumoasa mea copilărie. Un singur mare noroc: aveam o familie, tată și mamă în viață; am fost de la început iubit de mama mea ce, poate astfel, mi-a dat o încredere nesfârșită, „absurdă”, în propriile proiecte. M-am hrănit decenii, mă hrănesc încă din această iubire. O iubire veșnic contrariată, deoarece nu am făcut-o fericită pe mama mea: ea spera într-o profesiune liniștită, onorabilă, să zicem „inginer silvic”. (Poate de aici, o caricatură involuntară, acel Mișu Cârstea din *Bunavestire*, licheaua aceea „bine” de Păunaș al codrilor).

(*Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat de Maria Mailat)

* * *

– *Iată, discut cu Nicolae Breban, maturul, „stăpânul” – în ordinea operei dumneavoastră. Dar cum arăta copilul Breban?*

– Copilul Breban e oarecum „salvat” de Herbert din *În absența stăpânilor*. Hipersensibil, străin în lumea nu numai a adulților, dar și în cea a copiilor, fascinat de cea a adulților în mod fals pentru că era o fascinație mai profundă a realului, a „existentului”. Copilul Breban se apăra de existența aspră din jur (deși era apărat de o familie caldă și protejantă), prin ceea ce numisem: paradisul cărții. Visa o prietenie, visa o „femeie uriașă”, visa, se vede asta cu claritate acum, să-și vadă numele pe o carte și nu pe orice fel de carte, ci pe un roman. Visa deci un pedestal!

(*Flacăra*, vineri, 10 februarie 1984, consemnat de George Arion)

Tinerețea

– *Înainte de a intra în breasla scriitorimii ați exercitat mai multe meserii. Ce consecințe au avut aceste experiențe în formarea conștiinței de scriitor? Cum vedeți calea spre profesionalizare în domeniul creației literare?*

– Mai târziu, deși destul de timpuriu, am ieșit cu o anume brutalitate din sfera familiei și am fost pe rând: funcționar de muncă și salarii la 17 ani, la Oradea (fusesem exclus din liceu ca fiu de preot și chiabur), la 18 ani strungar fier la Uzinele „23 August” București, deoarece nu-mi fuseseră primite actele la înscrierea pentru examenul de admitere la Filologie (voiam să ajung scriitor!), din aceleași motive. Gestionar și șofer la Garajul Ministerului de Finanțe în 1955, la 21 de ani deci, după o boală gravă reumatică și o excludere de la Facultatea de Filosofie, unde, în ochii răposatului decan Ath. Joja, făceam o figură suspectă, ceva între dușman de clasă și hoț de buzunare.

Iată, măcar o parte din universitățile mele. Am avut noroc, totuși, aveam norocul de a avea o cameră a mea, unde puteam să citesc și să adun cărți, în tot acel tunel ce a fost tinerețea mea și, în timp ce colegii mei de generație se uzau în ședințe nesfârșite sau cursuri confuze, eu reușeam, cu un instinct și o inconștiență splendide, să mă afund în Homer, Dante, Tudor Vianu, Victor Hugo, Goethe, Blaga. Acestui dezavantaj-avantaj ca și faptului că am debutat târziu le mulțumesc poate, încă, neplafonarea mea, candoarea în creație.

(*Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat de Maria Mailat)

* * *

– La 18 ani am intrat în uzină, ca ucenic strungar, neobligat de nimeni, dintr-o instinctivă și indestructibilă „curiozitate”: născut în medii mic-burgeze am simțit atunci (anul 1952) apariția impetuoasă pe scena politicii a clasei muncitorilor și am vrut, am simțit nevoia să mă apropiu de ea. Anii petrecuți între muncitori mi-au făcut câteva daruri, unul din cele mai importante este capacitatea de-a intra rapid în contact cu tipologii diverse psiho-sociale. Și poate încă unul: acela de a nu judeca îngust, prin vizeta unei singure clase sociale, oricât de importantă ar fi ea și oricâte merite istorice ar avea.

– *Presupun că v-au marcat mult meseriile pe care le-ați avut încă din fragedă tinerețe.*

– Evident, m-au marcat, deși, pe vremea aceea nu știam că urma să „fiu marcat”. Experiențele acestea, atunci, au fost suferințe, dacă nu traumatisme de-a dreptul, lumea întreagă (lumea socială) părea că mă respinge, valorile ei păreau a fi altele decât acelea pe care eram eu în stare să le forjez. Trebuie, în mare, reținut un singur lucru: mediile diverse pe care le-am traversat ca funcționar (la 17 ani), strungar, șofer, faptul că am muncit „cu brațele” etc., toate acestea m-au ajutat „să mă apropiu de oameni”, dacă-mi permiteți un clișeu gorkian. Nu numai o diversificare a mediului, dar și una tipologică, formându-mă astfel pentru totdeauna ca romancier realist.

Senectutea

– *Dar pe bătrânul Breban cum vi-l închipuiți?*

– Bătrânul Breban? În primul rând, norocul de a îmbătrâni, în solidaritate cu idealurile puberului, cu scopul „rigid” al acestuia de a scrie cărți vii, necesare. (Mi se pare tot mai mult că norocul meu, șansa mea a fost o anume „rigiditate” față de scopul ce mi l-am propus din tinerețe și de aici nu trebuie să excludem latura morală a acestui edificiu). Faptul de a supraviețui, pur și simplu, de a asista din loja mea de carne gânditoare la spectacolul istoriei, al existenței în tot ce are carnavalesc și simbolic. În bucuria perspectivei pe care ți-o dă vârsta înaintată ce trebuie văzută ca un pisc, ca un munte, urcat cu încăpățânare și calm, mereu cu imaginația acelei înălțimi ce adeseori se pierde, ascunsă de văile înguste, mereu cu imaginația acelei perspective ce ne va odihni și recompensa. Bătrânul Breban speră să nu fie singur în ultima sa vârstă și, alături de cărți și muzică, să apară uneori silueta ironică și atașantă a vreunui tânăr ce va fi necesarmente un individ bântuit de aceleași obsesii incomode: cartea, utopia cărții, utopia prieteniei, utopia eternității prin creație, prin atingerea umană.

(*Flacăra*, vineri, 10 februarie 1984, consemnat de George Arion)

Capacitatea de experiență

– *Nicolae Breban, un tânăr de douăzeci de ani, venind cu mașina pentru a participa la lucrările cenaclului tineretului din capitală... Atunci și acolo ne-am cunoscut. Să precizez că era mașina ministerului unde lucrați, pentru că fostul student la Facultatea de Filosofie devenise temporar șofer. (De altfel, nu mai țin minte dacă ați venit vreodată cu mașina la cenaclu, dar așa îmi place să-mi imaginez). Locuința din strada Traian: pe dulap, un pachet de mâncare trimis de acasă, din Lugoj, și vioara. Versuri minulesciene – mai există pe undeva versurile minulesciene pe care le scria înainte de debut romancierul? Apoi, prima schiță citită în cenaclu, o schiță umoristică în care era vorba de o plimbare cu barca. 1954. Dar debutul în presă s-a petrecut cu aproximativ zece ani mai târziu. Nu v-ați grăbit. Și debutul editorial a întârziat: un volum de schițe, aprobat de editură, a fost retras de autor. Un gest cu totul neobișnuit. Au fost ani în care ați adunat experiență. Ce rol a avut această experiență în activitatea romancierului?*

– Un scriitor francez atrăgea atenția, pe drept cuvânt, că deosebit de însemnată e nu experiența, ceea ce se înțelege de obicei prin experiență, cât capacitatea de a acumula experiență. Multă lume pricepe greșit lucrurile. „Experiență, îmi spunea un profesor în primii ani ai liceului, experiență de viață are toată lumea”. Și tot el adăuga: „Sunt unii oameni de 50-60 de ani care spun, cu un ton meditativ și dând ușor din cap: „O, dacă aș scrie un roman din experiența mea, ar ieși genial!” Și profesorul meu încheia, râzând ironic: „Nu ar ieși nici un fel de roman”. Într-adevăr, nu din experiența oricui iese o carte. Nu la acest tip de experiență se referă criticul literar sau scriitorul (sau noi doi acum, aici), ci la capacitatea de experiență.

– *E un fel de vocație...*

– Da, și puțini oameni o au. Sunt necesare și anumite calități morfo-fiziologice, ca să le spun așa, legate strict de tipul de sistem nervos, care permit unui anumit individ să retrăiască neconștient, deși cu întreruperi, întreg trecutul său în fiecare clipă, cu o capacitate de afectivitate puternică: asemenea capacitate avea un mare scriitor francez, Marcel Proust. Putința de a trăi concomitent prezentul și trecutul, de a capta ori de a genera milioane de asociații afective, nespuse de complicate, ca o rețea electrică a unui ordinator, acest lucru poate să însemne capacitate de experiență. În acest sens și numai în acest sens, experiența este un factor fundamental în creația literară. Astfel încât experiența poate fi și o vorbă goală (sau un cuvânt numai pe sfert umplut cu conținut), dar și o bombă cu focosul încă nepus, care se poate aprinde și poate exploda în opera de artă.

* * *

– *În ce vă privește...*

– Experiența mea de viață? Depinde cum o luați. Este și foarte bogată și mediocră, în același timp. Deși în datele pur convenționale, să zicem, a fost deosebită de a unor colegi de generație. Asta este un fel de noroc. Încă din anii liceului, în urma unei exmatriculări, am intrat în mediile muncitorești. În '52, după terminarea școlii, am preferat, decât să stau acasă, să lucrez la „23 August”, unde m-am calificat strungar. Am fost student și apoi șofer, la un minister. Sunt câteva date convenționale care atestă un tip de biografie mai accidentată. Aceste lucruri pot să însemne foarte mult. Dar pot și să nu însemne nimic; mulți scriitori au o astfel de biografie, să-i zicem, cu intersectări. În ceea ce mă privește pe mine, însă, ea a avut consecințe. Am ieșit din mediul mic-burghez de provincie în care trăisem până atunci și am reușit să cunosc o altă față a societății, intrând în mediile muncitorești din București (și – la început – din orașul în care trăisem) și putând căpăta senzația de relief a lumii în

care mă mișc. Aceste lucruri sunt înfățișate, o bună parte din ele, în romanul *Francisca*.

* * *

– *Apar uneori romane bine scrise, de către oameni evident talentați, și care totuși nu spun mare lucru. E de vină lipsa experienței de viață a autorului?*

– Nu, nu, evident nu. Cu același volum de experiență de viață, subiectul A poate să scrie opere profunde, încărcate de viață, de existență, de real, iar subiectul B poate să înșire banalități, tezaurul său de existență zăcând nebănuite sub niște aparențe deconcertante. Într-atât este de adevărat că același mediu, aceleași condiții, micro-condiții, dacă vreți, pot duce la concluzii total diferite, ba chiar opuse. Se socotește că o parte din proza tinerilor de astăzi e mai puțin inspirată de viață. Reproșul e fundamentat, cred eu. Dar nimeni nu trebuie să se alarmeze. Autorul dotat, cu o vocație certă, puternică, va ști totdeauna să regăsească viața, pe care, aparent, o pierduse pentru totdeauna. În cazul creatorilor de autentică formație nu există pericolul ruperii de real. Acești autori (îi citez pe Proust sau pe Kafka) regăsesc realul, chiar în forme paradoxale, dar semnificative pentru un secol întreg. Citind Kafka și citind Proust îți dai seama ce profunzi erau acești oameni, acești oameni mari, ancorați în real. Deși, abordând realul nu se situau în familia unui realist cu mijloace tradiționale ca Heinrich Mann. Descoperirea realității reprezintă o revelație pentru individul profund și semnificativ, ea e un lucru covârșitor – și scriitorul nu va întârzia să facă descoperirea necesară. E adevărat că „ocolirea” realului (mai mult aparentă), de către unii tineri, are și o cauză mai mărunță: reacția față de dogmatismul unor scrieri dintr-o perioadă în care apăreau desigur și multe lucrări valoroase, dar erau copleșite de șuvoiul de maculatură. E o reacție instinctuală de ocolire a locului comun. Dar și această reacție, un fapt absolut secundar, va dispărea. Sunt convins că o serie de scriitori, tineri și mai puțin tineri, nu pot fi catalogați și omogenizați într-o singură categorie: a celor care fug de real sau de realul social. Realul social este atât de puternic, la noi mai ales, încât există chiar acolo unde pare că nu există.

(Florin Mugur, *Profesiunea de scriitor*, București, 1979, p. 193-202)

Formația

– Apropos de profesionalism: fiecare își găsește drumul singur, fiecare riscă, pierde și câștigă pe contul său, școala aici, îndrăznesc s-o spun, nu joacă rolul primordial. Câteva condiții sunt însă de neocolit în formația unui scriitor profesionist: lectura continuă, frecventarea, după douăzeci de ani, a mediului specific scriitoricesc și publicarea în reviste și cărți. De aici importanța cenaclurilor, a cărții valoroase în librărie și deschiderea coloanelor pentru tinerii scriitori. Ar mai fi un deziderat: existența maștrilor, a unui maestru. Eu nu am găsit nici unul, nici prietenul meu Nichita, atunci, pe la sfârșitul anilor '50, când ne-am cunoscut chiar la un cenaclu ce avea loc la Casa Scriitorilor și, de nevoie, și repet, din instinct ne-am ajutat unul pe celălalt. Ne-am fost maestru unul altuia. El îmi citea noți întregi din postumele lui Eminescu și din Ion Barbu, eu îi citeam Dostoievski, Goethe și Nietzsche, ne încurajam reciproc; într-o dimineață de iarnă, după ce am tremurat toată noaptea de frig, Nichita mi-a împachetat tacticos jumătate din cărțile ce le aveam, în niște geamantane imense de răchită, cu care făceam lungi voiaje din Lugojul îndepărtat (ce ne adoptase, după ce tatăl meu fusese închis de horthyști în 1940) și, cu o grație de neînvinș, le-a vândut la anticariat, cumpărând apoi proviant. Vin, lemne, cartofi, carne și prietenii, în majoritate poeți, ce soseau pe seară, cu câte un „dosărel” sub braț, cu versuri. Ei se chemau: Cezar Baltag, Grigore Hagiu, Matei și Nichita. Ei m-au învățat enorm și

cu perseverență, adoptând, în primul rând, „metoda” mamei mele: o iubire oarbă. Apoi toleranță și încredere în talentul meu, care încă nu se zărea pe nicăieri deși „îmbătrâneam” vizibil și alți colegi de generație aveau deja volume și se răsfățau în cronici. Mi-a făcut un bine enorm acest „cuib” de prieteni ce m-au învățat nu numai poezie și mă fortificau în credința într-o literatură viitoare, adevărată și înaltă, dar, în perioada aceea dură... dar nu e, pentru un tânăr ce îndrăznește să se depărteze de profesiunile standard, oricând, debutul, dur?!... Au fost ca un fel de blindaj în calea grosolăniei și trivialității instinctive, eterne, a cotidianului, un continuu exercițiu de prietenie bărbătească. Ne vedeam zilnic, împărțeam tot ce aveam, nu numai ideile și cultura instinctivă (cuvântul acesta amenință să devie un laitmotiv, să-l acceptăm, deci, ca atare!), dormeam uneori în aceeași încăpere, după o noapte de dezbatere lungă, uneori confuză, descurajantă, falsă, deoarece, cum spuneam, ne lipseau maestrul!... Beam puțin alcool și numai vin, citeam cu voce tare din cărți necesare, eram foarte aspri unii cu alții. Înainte de orice: credeam în literatură, în „cea mare” (eu, de exemplu, visam să scriu o *Madame Bovary*), eram destul de imperturbabili la atracția banilor, deși, cum lesne se poate bănuși, leii acelei vremi nu erau îmblânziți de noi! Într-o vreme Nichita a locuit vreun an cu mine în cameră și împărțeam în doi salariul lui de corector, apoi de redactor II la *Gazeta Literară*. Era singurul salariat din grupul nostru și, luându-i ca pretext persoana fizică, ne îngrămădeam zilnic, fără exagerare, vara, iarna, pe culoarele *Gazetei Literare* încât, țiu minte, D. Solomon secretarul „general” de redacție ne-a făcut și o caricatură la *Gazeta de perete* a revistei. Acum înțeleg și mă amuz: eram, într-adevăr, o grupă cam suspectă, pentru unii eram cam „estetizanți”, pentru alții, niște trântori care refuză să se deplaseze la locul lor de muncă, unde fuseseră repartizați, pentru alții, de-a dreptul niște suspecți politici. De aceea, privesc și azi cu simpatie grupurile asemănătoare de tineri poeți, critici și prozatori, grupuri oarecum „disperate”, dintr-un punct de vedere nemuritor-burghez, se înțelege, copii curajoși și spadasi teribili cu viitorul și cu scepticismul rotund și tiranic din jur. Mic-burghezul spiritual nu va înțelege niciodată aceste „grupuri” sau necesitatea lor, iar cu ochii – nemuritori și ei – ai funcționării, atât de găunoasă și importantă, acești tineri în care se joacă șansa viitorului, mai ales *calitatea* lui, vor fi de-a dreptul suspecți... Oh, sunt și mijloace subtile de a-i intimida, descuraja: unul din ele este, de exemplu, de a susține, cu o surâzătoare perseverență, pe falșii tineri talentați. Altul, și mai puțin grosolan, este de a-l susține, de a-lăuda cu exasperare un tânăr talentat, ridicându-i osanale pentru o plachetă de povestiri sau un bust pentru un catren! Odată am să fac un inventar al armelor teribile, de la cele mai evidente și vulgare, la cele mai subtile și perverse. Să nu creadă tinerii că lupta se sfârșește o dată cu afirmarea „deplină”, cu primele volume publicate și elogiare de toată lumea, cu primele premii, cu primele fotolii. Nu-nu, prietenii mei, lupta *adevărată*, abia începe! E adevărat însă că în această a doua luptă, cea pentru *păstrarea* calității creatoare, pentru păstrarea „rigidă” a scopului adolescenței, ce este întotdeauna genială în cazul creatorilor veritabili, a primului scop, cel nesocial, rămân cu mult mai puțin combatanți. Bătrânul Goethe, cel ce scria al doilea *Faust*, primește cu spaimă aclamațiile mulțimii necunoscute, în timp ce constată cu amărăciune dispariția acelei „îngrămădiri prietenești” căreia îi erau sortite rimele și ideile sale, acei tovarăși înșelați de noroc, pretimpuriu.

În acest sens, deci, am avut noroc, un dublu noroc: o familie medie și caldă, în copilărie, un cuib de prieteni talentați și credincioși, care credeau în mine, în promisiunea mea neacoperită de nimic, pe atunci. În primul rând Nichita Stănescu, el m-a iubit și a crezut teribil în mine. Fiind poet, deși nu publicase decât vreo câteva poezii, sporadice, în majoritate proaste, prin vreo două reviste, el era, atunci, la sfârșitul anilor cincizeci, mai avansat, mai format decât mine, în expresia literară. În anii aceia scria *En-Ghidu*, poemul care pentru noi, cercul lui, a fost semnalul indubitabil al marelui lui talent, mai mult decât atât: certitudinea, după moartea unui Labiș, secerat în post-adolescență, unei renașteri majore, după război, a poeziei române. Poezia a fost pentru literatura noastră modernă

mereu heraldul, celelalte genuri veneau mult în urmă, ca furgoanele armatei, uneori nu veneau deloc (Precum teatrul, nu-i așa, prieteni?!).

(*Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat de Maria Mailat)

Prietenii

– *Cum ați defini, într-un minut de adevăr, prietenia?*

– „Când am împlinit 24 de ani, eram atât de bătrân cum nu aveam să mai fiu niciodată”, aceasta este auto-caracterizarea pe care o atribuiam unui erou de-al meu, dar de fapt era auto-caracterizarea mea de atunci când, tânăr ca și tine, într-o seară de lungi discuții, a fost pomenită și noțiunea de prietenie.

Unii defineau prietenia ca o afinitate de idealuri, alții ca o afinitate de destin; alții spuneau: o nenorocire întâmplată împreună, în sfârșit, tot felul de definiții interesante... Eu am dat însă definiția cea mai simplă: prietenia înseamnă prezență fizică, și poate o să vă surprindă, dar am rămas până azi credincios acestei proprii definiții.

(«Pentru mine filmul înseamnă a ieși în natură». Interviu cu Nicolae Breban, *inedit*, consemnat de Laurențiu Geambașu)

* * *

– În primăvara lui 1958, într-o duminică dimineată, spre ora 10, intram, cred că pentru prima oară, în holul Casei Scriitorilor. Nu știu de la cine aflasem că acolo se ținea, în fiecare duminică dimineată, un cenaclu al tinerilor scriitori și, cu o emoție exagerată, am deschis ușile ce dau în rotonda Casei și, așteptând să se facă ora zece, lânzezeam, stângaci, pe lângă pereți. Erau doar câteva siluete, necunoscute, acolo, deodată s-a deschis ușa și a apărut „vechiul” meu prieten Grigore Hagiu ce, pășind cu o mult mai mare relaxare pe covoarele distinsului stabiliment, mi-a spus:

– Ce faci, ai venit la cenaclu?! Vino în restaurant, am să ți-l prezint pe Nini!...

În restaurant, la o masă în colț, se găseau câțiva tineri de vârsta mea, dintre care nu cunoșteam pe nici unul, dacă nu mă înșel. Am fost prezentat: – Nicu Breban și, mai țiiu cu precizie trei nume minte: Cezar Baltag, Lucian Pintilie, Nichita Stănescu. Cezar, subțirel, frumos, cu ochelari, încordat, urma să citească sus, peste câteva minute un ciclu de poezii – răsfrângeri – ce m-a orbit prin transparența, tensiunea versurilor și mai ales prin neverosimila discordanță cu poezia momentului ce colcăia de dogmatism și improvizație. De altfel, deși urma să debuteze cu Nichita peste doi ani, Cezar nu a reușit să publice acest ciclu decât peste vreo zece ani! Nichita, un lungan blonziu și ușor spân (remarcasem una sau două poezii scurte semnate de el, prin *Gazeta Literară* și nu știu ce anume mă făcea să-i rețin numele, turtit de tinerii poeți ai momentului, ce umpleau, cum ziceam, coloanele grase cu cronici rimate), zâmbea cu finețe, ușor, incomodat de verbiozitatea acidă a lui Lucian Pintilie, pe care îl credeam, bineînțeles, ca pe toți ceilalți, tânăr scriitor și „candidat”, ce, neputând rezista spiritului histrionic și mucalit ce-l inunda de fiecare dată când se găsea într-un grup, se lega de vestimentația poetului.

– Ascultă, Nichita, parcă îi spunea, când ai să renunți la veșnicul svetăr pe care-l porți, sau măcar dă-l cuiva să ți-l cârpească în coate, ia stai! Dacă mă uit bine, mi se pare că, mai ai unul dedesubt, ce-i cu băiatu’ ăsta, domnule, de ce nu-l ajutați careva să se îmbrace decent, sunt convins că, debarasat de țoalele astea cu care a venit acum vreo cinci ani de la Ploiești, dă cu siguranță la iveală un flăcău frumos!! De unde să știu eu dacă are talent dacă umblă astfel... ia uite și la cămașa

aia cu dungulițe!... etc., etc., cei din jur zâmbeau, Nichita, cu privirile aplecate, cu picioarele lungi, întinse în fața sa, parcă își privea surâsul acela ce urma apoi să fluture ani de zile pe fața lui, unindu-ne în jurul său. În clipa aceea, însă, intrus fiind și neînțelegând bine spiritul grupului, criptic, ca orice grup tânăr solidarizat în jurul unei obsesii, cred că resimțeam față de ei, ținta aceluși tir de mitralieră verbală, nesfârșită, ce rupea parcă așchii din trupul lui mare, subțire, expus ca un sfânt târziu, ce-și caută o coloană cu un capitel dezropat și exotic, un fel de compasiune. Cu atât mai surprins am fost, sus, auzindu-l vorbind, peste vreun ceas. Ciclul de poezii, splendid și revelatoriu al lui Cezar, aducând cu decizie un aer rimbaldian prin acele încăperi provinciale, a fost bineînțeles ținta unor atacuri suficiente și concentrice. Nichita, Nini, cu aceleași lungi picioare întinse în față, cu gesturile elegante, cu degetele-i lungi, deja arse de nicotină, le-a luat apărarea și cu o surprinzătoare dicție intelectuală, cu o siguranță a argumentelor și, se vedea asta deja, cu o cultură nu de fiecare zi, asimilată, intrată sub porii, ne-a făcut la toți, mie în primul rând, demonstrația unor chinte și fandări de floretă, precisă și fermecătoare.

Cum să descrii însă farmecul?! Pe stradă apoi, pe Calea Victoriei, mergând împreună cu el și cu Grigore, furându-i profilul ca unei femei, inima mi se încercuia, cu siguranță, de panica nehotărâtă și suavă a dragostei, a simpatiei brutale. „Vrei să viu la tine?!...” i-a spus lui Grigore, care stătea prin apropiere, pe Știrbei Vodă și m-am despărțit de cei doi la colț. Nu eram încă „acceptat” de ei, o simțeam, bănuiam că sunt, cei doi, cel puțin, poate și Cezar, într-un grup, format pe afinități complicate, extrem de restrictiv și, în timp ce-i priveam, depărtându-se, silueta atât de asemănătoare mie, am simțit cum cad, ca o ratare, cum recad în Bucureștiul acelor ore de început de după-amiază de duminică, insipid, ne-epic, o închisoare a spiritului.

Peste câteva săptămâni urma însă să fac parte din acel „grup” al lui Nichita ce exista, realmente: Cezar, Grigore, Eugen, Mircea, Modest, Petrică; iar la începutul verii Nini urma să se mute la mine, în strada Nerva Traian, deoarece, spre deosebire de el, aveam privilegiul unei camere. Eu însumi l-am mutat, am încărcat vechiul meu „Plymouth” 38 (aveam nu numai o garsonieră, dar și un automobil, o raritate în epocă) cu cărți, ceva haine, un lampadar, un covoraș roșu care și astăzi îmi străjuiește pragul, l-am urcat în față de Nini și pe Doina Ciurea, logodnica lui, și am făcut drumul pe Moșilor până la Lemetru. Era o altă duminică și astfel în aceste dumineci simetrice, când burghezul își soarbe cafeaua și comentează cu ironie secolul, noi am alunecat într-o prietenie de un sfert de veac, uniți de o utopie comună. E încă lângă mine, incomodându-mi ușor mâna la schimbarea vitezelor. Doina stă rezemată cu capul ei negru, distins, de geamul portierei – dintr-o gelozie enormă nu a așezat-o între noi! – mașina noastră neagră, demodată, ca un bac, plutește pe curenții oricărei după amiezi timpurii, în pustiul duminicii.

(*Almanah Luceafărul: Istorii neelucidate*, 1984, p. 14-15)

* * *

Trebuie să înving o mare greutate psihică, o anumită inerție internă, nouă, ca să pot scrie câteva rânduri despre prietenul meu, Alexandru Ivasiuc. Problema care mi se pune este, de fapt, problema literaturii, a adevăratei literaturi: cum să prinzi, să exprimi, în câteva fraze, cu câteva epitețe și semne de exclamare, fenomenul realului, al viului?!... Este, oare, posibil aceste lucru, această donquijoterie?!...

Avea în jur de 1,80, părul castaniu, silueta elastică, mersul elastic, avea un mers de „neastâmpărat”. Mersul cuiva (după o anume vârstă) spune extrem de mult despre profilul său psihic. Îmi amintesc de o frază care-mi plăcea (și-mi place și astăzi!) dintr-o cărțuție genială pe care o citeam în prima tinerețe: *Un erou al timpului nostru* de Lermontov. Acolo, după cât îmi amintesc, este

descries mersul lui Peciorin, care „nu mișca mâinile pe lângă corp în timp ce mergea, o caracteristică a firilor închise, stăpânite, sceptice, mizantropice...”. Cam așa ceva, citez evident din memorie, o memorie veche de vreo douăzeci de ani. Ei bine, Ivasiuc nu mergea ca Peciorin. Avea... în primul rând nu ținea mâinile rigide pe lângă corp. Mergea elastic, aproape săltat. Mișca mâinile, capul îl ținea ridicat, privea viu în stânga și în dreapta, cu o expresie senină, adeseori veselă. Nu era deci un mizantrop, ca să acceptăm ideea lui Lermontov despre mers pe care o cred justă, era, dimpotrivă, un om deschis, un bărbat deschis, un om care în fiecare secundă se revărsa în afară, spre lume, care vorbea lumii, ambientului, chiar când tăcea, vorbea chiar și cu mersul lui. Era într-o continuă încercare, dorință, într-un continuu efort de a intra în contact cu tot ce se afla în jurul său și mai ales cu oamenii. Pentru că, mulți dintre noi o știm, există și o anumită, bine mascată mizantropie, care împinge pe unii să-și ascundă disprețul sau frica de oameni, încercând să-i ocolească, căutând natura inanimată sau plantele și animalele. Un fel de mizantropie ipocrită, așa spune.

Ivasiuc venea spre tine cu o anume clară deschidere, venea cu veselie. Ne-am întâlnit de sute de ori în prietenia noastră strânsă (nu scutită, cum e firesc, de fulgere ale confuziei sau vanității, dar niciodată ruptă) care a durat vreo doisprezece ani ai vieții noastre lucide. De zeci de ori, de sute, de mii de ori. Alexandru s-a îndreptat spre mine, recunoscându-mă de fiecare dată cu aceeași expresie deschisă, veselă, virilă, dând semnul său de prietenie. Era bucuros, cu generozitate, că suntem prieteni, știa ce miracol este o adevărată prietenie, ce dar, ce muncă, uneori, ce cheltuire de curaj, răbdare, entuziasm și energie ideatică. Dar nu despre vocația și cultul pe care-l avea pentru prietenie vreau să vorbesc acum. Acum așa vrea să vă povestesc, în continuare, despre mersul său.

Alături, mergând alături de tine, vorbind, gesticulând, făcea ceva ce-i era caracteristic numai lui: se oprea la intervale regulate, teribil de regulate, absolut previzibile, se oprea deci și, continuând să vorbească, să demonstreze, să explice, să urmărească „devenirea unei idei”, te privea în ochi, viu, scrutător, cu o anume fixitate. De parcă ar fi păstrat mereu o anume îndoială despre buna ta voință, despre capacitatea ta de a te concentra, de a-i urmări speculația lui noțională, cu adevărat, de cele mai multe ori, de o foarte înaltă calitate intelectuală. Adeseori, adevărate creații erau făcute astfel, în mers, ca vechii filosofi greci, peripateticienii. Făcea câțiva pași cu aerul înșelător (pentru mine, care-mi place succesiunea previzibilă și neîntreruptă a pașilor calmi) că „de data aceasta nu se va mai opri”, apoi, evident, se oprea, pentru că era el însuși, nu eu însumi sau cine știe cine altcineva. Se oprea, mă obliga (pe mine sau pe nu importă cine) să ne oprim, ne obliga și ne ajuta astfel de a ne concentra asupra uneia din vobletele gândirii sale orale, sclipitoare, aproape năucitoare uneori chiar pentru noi, „profesioniști ai gândului”. Ivasiuc, de fapt, în acest fel, ritualiza nu numai gândul său, dar și mersul său, în sensul că îi dădea, îi imprima un ritm, un ritm al său, unic, o cadență. Făcea din mers, din monologul în mers un fel de ceremonie a cărei gravitate și cadență nu o înțelegeai, nu o percepeai imediat. La început, îți părea un simplu tic. Dar el era apt de a umaniza acest tic, acest reflex simplu și cu aceasta făcea un act profund expresiv: din necesitate intra ușor, suplu, cu o flexibilitate care trăda tușul maestrului în – cum i-ar fi plăcut lui să spună – în imperiul libertății.

De-atâtea mii de ori am mers alături, de-atâtea ori a venit spre mine, înviorându-se brusc când mă vedea, prietenul lui, scoțându-mă cu un gest al mâinii, cu un nu știu ce pe care îl avea numai el din posomorâta mea rigiditate cu care veneam eu însumi spre el, scoțându-mă din provinciala mea rigiditate încât, printr-un mărunț miracol ce se repeta de fiecare dată, îi eram recunoscător că există, că are atâta putere încât, trecând peste tracasamentele care hărțuiesc pe oricine, să-mi întindă mâna, să-mi întindă mersul său vesel, „deschis”, puțin săltat, să-mi întindă, spontan, expresia feței, a întregului său corp suplu, viu, ajutându-mă să ies din moartea mea temporară, din rigiditatea mea de atunci, de fiecare dată. Înviindu-mă, cumva.

Așa cum eu, slabul, neajutoratul, neputinciosul, nu am să pot face niciodată pentru el.

(4 martie 1977)

Unul din „ultimii veniți” ai generației noastre, ființa poate cea mai contradictorie a literaturii noastre din ultimele decenii a fost Alexandru Ivăsiuc. Am fost primul lui prieten literar și am antrenat după mine întreg grupul lui literar, deși, voci prevăzătoare și „informate” mă sfătuiau, de pe atunci, să mă „feresc de el”. Îl asociez pe Al. Ivăsiuc lui Camil Petrescu, ambii teribil de reprezentativi pentru societatea în care au trăit, au produs, au încercat s-o modeleze, s-o „șicaneze”, s-o „epateze”, acceptând uneori eșecul, aproape totdeauna ridicolul. Aceeași, la ambii, senzația de „viu până la insuportabil”, instabilitate în vocație, de unde o oarecare risipire, propensiune spre intelectualul complet, total, dar și frizând un fel de diletantism superior de care, cultura noastră încă tânără și, pe fragmente, cu „ticuri provincializate” ale marilor culturi apusene, are nevoie. Un modern, un european, Al. Ivăsiuc, fără îndoială (ca și posibilul său model, Camil), ca și mine, „deși” venim ambii din extrem-nordul țării, el din Sighetul-Marmației, eu din Baia-Mare, ar trebui, nu-i așa, împreună cu Blaga, maestrul nostru în gândire, al ardelenilor, să fim „tradiționaliști”?!... E adevărat, strămoșii noștri, și ai lui Ivăsiuc și ai mei, au fost preoți și avocați, mărunți intelectuali, însă lucizi vizionari și luptători aprigi pentru recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune, pentru limba română în școli și administrație, pentru unirea cu Principatele Române. (El era mândru mai ales de bunicul lui dinspre mamă, ce era născută Ciplea și care, după afirmațiile lui și ale tatălui meu, erau rude cu Brebanii, Teodor de Mihaly, unul din frunțașii procesului Memorandiștilor, personaj cvasi-legendar pentru junele Ivăsiuc, ce apare cu claritate în nuvela *Corn de vânătoare*). În disputa, lupta actuală literar-culturală între „moderni” și „tradiționaliști” sau între „sincroniști” și „protocroniști”, cu siguranță că atât el cât și eu ne-am situat totdeauna în „tabăra” celor deschiși spre cultura seculară a Europei, spre tradiția ei ideologică ce vine de la Greci, spre marile universități, dar și spre tradiția luptei pentru drepturile persoanei și pentru libertate și legalitate, cum a instituționalizat-o „habeas corpus”-ul englez și revoluția franceză, în tradiție cu Titu Maiorescu, Mihai Eminescu și Lucian Blaga, ctitorii culturii noastre moderne.

În toamna lui 1956, ca o reacție la tulburările din Ungaria pentru o vină închipuită, Al. Ivăsiuc a fost închis, arestat chiar de la căminul de studenți la medicină unde locuia și a fost eliberat numai după șapte ani, cinci ani de detenție și doi ani de domiciliu obligatoriu. Nu a fost singurul dintre intelectualii, dintre scriitorii care au fost arestați, atunci sau mai târziu, în '58 sau '60, dar felul în care vorbea el despre „experiența sa carcerală” era unic. Niciodată cu patină, cu ură, făcând mereu – cu ce frumos curaj intelectual! – efortul de a îngloba această suferință atroce și absurdă în chenarul personalității și destinului său. De curând am avut o discuție cu tânărul și talentatul critic Ioan Buduca, care-mi spunea că pregătește o nartă despre ironie și-mi cita, cu drept, ca primul ironic pe Socrate. Aș fi vrut să-i citez atunci lui Buduca, ca exercițiu înalt ironic, tocmai aceste lungi confesiuni ale lui Ivăsiuc, pe care ni le făcea nouă, prietenilor săi apropiați, dar și altora, fermecându-ne, fermecându-i. (Țiu minte că, odată, Marin Preda, care nu-i era prieten apropiat, l-a sfătuit să scrie neîntârziat aceste lucruri, un sfat pe care noi i-l dădeam zilnic. N-a făcut-o. Mai grav, unele din aceste „episoade” le-a strecurat în cărțile sale, schimbându-le cadrul și sensul; într-un loc, întoarcerea zilnică de la munca forțată, seara, în convoi, epuizat, cu picioarele care se afundau greu în noroi, cu sentinelele inconștiente și cinice, de pază, devine un „convoi de prizonieri de război”...!).

Da, în primul rând ironia, detașarea, distanța, plutea peste aceste confesiuni. Chiar *poza* ce era în fapt această ironie ce l-a costat sânge, această distanță instinctivă ce este ironia, tocmai pentru a putea completa cu un minimum de obiectivitate această trăire lipită de trecutul lui. În aceasta, într-adevăr, Ivăsiuc a fost unic: acceptarea propriei suferințe ca pe o trăire străină, acea: „străină gură” a lui Eminescu. Toți cei care l-am ascultat ne-am dat repede seama că omul, ideologul, chiar

și scriitorul Ivasiuc, cum ne apărea în față, uimindu-ne cu instinctul negreșit al culturii sale, cu relaxarea și ironia față de conceptele cele mai dificile, cu perspectiva (distanța) pe care o avea nu numai față de fenomenul românesc al culturii și existenței, dar și față de realitatea străină, culturală și istorică, este și un rod al acelor ani de detenție. Astfel i-a și înțeles el și, măcar în acest punct, după părerea mea, l-a depășit pe acel posibil model al său, l-am numit pe Camil Petrescu. Ceea ce-i lipsea lui Camil, omul acesta atât de înzestrat, de *cinstit*, care a revoluționat romanul românesc, a fost tocmai această distanță față de propria-i trăire, față de propria-i suferință, câtă a fost. De altfel, în trecut fie spus, orice suferință a noastră pălește față de acea mare încercare prin care a trecut Ivasiuc și atâția scriitori și intelectuali.

Deci: omul avea forță, putea vorbi, privi ironic și de sus, ceva ce era să-l distrugă. Nu numai că reușea prin transfigurarea intelectuală să limiteze și să insereze în cunoașterea pură acea teribilă și brutală experiență, dar, cum spuneam mai sus, el s-a detașat complet de orice resentiment: dovadă aderarea sa la estetica și filosofia marxistă. Pentru unii dintre foștii lui colegi de detenție a fost încă o trădare, pentru prietenii săi aceasta a fost, cum spuneam, o dovadă a forței și maturității intelectuale, dar și morale. Ceea ce era însă nou la Ivasiuc – și era într-adevăr nou, dovadă cât de puțini din foștii săi prieteni l-au urmat în această atitudine, a fost tocmai încercarea de a integra această suferință, această experiență tragică, în viziunea de ansamblu pe care și-o construia despre cultura și națiunea cărora la aparținea. Publicistica sa militantă, de certă formație marxistă, nu era în nici un fel un semn al oportunismului, cum încercam și încercăm încă să insinueze detractorii săi, ci era un act al convingerii, un pariu al său cu sinele său, cel „sensibil și trecător”, o încercare tocmai de a transcende (el iubea acest cuvânt) accidentalul sau particularul. Din nefericire, reușind să „prindă din urmă”, într-un excepțional efort de voință și concentrare de destin, generația noastră care era și a lui, omul Alexandru Ivasiuc a căzut, pentru totdeauna, victimă, tocmai acestui „accidental”, acestei „întâmplări” care a fost tragică, e adevărat, dar numai pentru unii: cutremurul din 4 martie, care l-a surprins pe stradă. L-a omorât, e adevărat, dar nu l-a ucis: a apucat să se exprime, iar cărțile lui vor dura, sunt convins, atât cât va dura, cât va fi necesar nimbul acesta aproape concret de idei și de pagini, care înseamnă generația noastră culturală. Iar pentru noi, câțiva, care l-am iubit, chiar și carnea sa, privirea, mersul, gesticulația, frazarea, ticurile sale, vobletele sale largi și surprinzătoare de excurs oral, vor dura, ca o carne nevăzută, necesară, ca o platoșă ce trebuie să ne apere de trivial și de adevăratul accidental, cel ce nu are acces la expresie și simbol. Să-i fie țărâna ușoară! Dumnezeu să-l ierte!

(Nicolae Breban: «Singura mea calitate este tenacitatea»,
în *Vatra*, nr. 3, 20 martie 1984, an. XIV, p. 8-9, consemnat
de Maria Mailat)

Cărțile

– *Pe dumneavoastră ce v-a format mai mult: viața sau cartea? Ori cartea a apărut mai târziu în raza dumneavoastră de atenție...*

– Nu, cartea a fost, de la început și până la sfârșit: paradisul. Un maestru al meu, ca și viața, dar unul blând, totdeauna protector, iubindu-mă, orbește, în afara oricăror condiții: viața, după cum ați aflat și dumneavoastră din experiență, te iubește cu asprime, ca un părinte tânăr. Cartea a fost pentru mine un fel de bunic.

(*Flacăra*, vineri, 10 februarie 1984, consemnat de George Arion)

* * *

Evident, am fost, de la început, din pubertate, tulburat de scriitorii ruși, de Tolstoi, Gogol, Cehov și, mai ales, de Dostoievski. Dincolo însă de influențe directe, extrem de prețioase, cum ar fi, simțul social, de atmosferă, dialog, știința tipologiei pe care rușii o posedau, în secolul trecut, mult peste colegii lor din celelalte culturi vechi, europene, deci, dincolo de necesara „meserie“, am fost și rămân fascinat de... cum să zic: de legătura cu „norodul“, de atenția și simțul extraordinar de dezvoltat față de popor, zestre, se pare, moștenită, de acești giganți de la părintele lor, de la Pușkin.

(*Ramuri*, nr. 10, 1982, p. 4-5, consemnat de Gabriel Chifu)

* * *

– *Ce înseamnă pentru romanele dumneavoastră autorul F. M. Dostoievski?*

– Foarte mult și declar asta cu recunoștință și cu orgoliu. Ceea ce îmi pare ciudat pentru întreaga evoluție a prozei noastre este faptul că ea s-a format – cu puține și incomplete excepții – la școala prozei franceze, a marii proze franceze. Sigur, aici elecția razei de influență e o chestiune pur personală, poate nelucidă și nerepetabilă. De altfel remarca mea de mai sus poate părea în primul rând ciudată, pentru că, în mare, literatura noastră s-a format, cu ochii – aș zice – ațintiți spre parnasul grațios și ironic în care trona clasicismul voltairian sau romantismul atât de desenat și convențional până la rafinament al lui Lamartine sau Volney, cum se spune în tratatele de istorie literară. E adevărat și e splendid că s-a întâmplat așa, deoarece atâtea alte lucruri ne înrudeau cu această țară mare de gintă latină, dar, totuși, câte am fi avut de câștigat dacă priveam și spre marii ruși ai secolului trecut, dacă priveam mai insistent, se înțelege, cu sentimentul ucenicului, nu numai al spectatorului sau degustătorului. De altfel, s-a întâmplat și acest lucru și de orice îi putem acuza pe clasicii noștri numai de lipsă de instinct creator, nu. În ceea ce mă privește, câtă meserie știu, am învățat-o de la „ruși“ care sunt excelenți maștri în sensul în care se înțelegea acest cuvânt în înfloritoarele orașe din sudul Italiei din la fel de înfloritoarea Renaștere. Un maestru înainte de orice, cred, trebuie să fie un maestru, adică cineva care, într-un domeniu pe care și-l alege singur și în care lumea îi recunoaște autoritatea, să nu greșească niciodată, sau, chiar dacă greșește – căci, probabil, cu toții greșim – să nu observe nimeni acest lucru. Autoritatea înseamnă siguranță și Renașterea, înainte de orice, e o mare școală și un mare exemplu de măiestrie. Observați câți maștri necunoscuți? În al doilea rând, în afara virtuozității sale specifice, un maestru trebuie să fie, cred, foarte calm. Nemaipomenit de calm, trăind în timpi descompuși, rari, didactici până la pedanterie și prețioși până la solemnitate. Atât de calm încât să nu dorească a crea o lucrare care să fie o capodoperă, ci să-și creeze întregul destin ca pe o capodoperă. Iată ceva care îi aseamănă pe scriitorii ruși din secolul trecut cu cei germani, contemporani lor: destinul ca o operă! În schimb, scriitorii francezi, irezistibili scriitori francezi, scriau capodopere! Bineînțeles, nu e o crimă nici asta și până la urmă totul se reduce, cum mai spuneam, la o electivitate de tip individual, temperamental și nu valoric. Să mai vorbim însă puțin despre Dostoievski pentru că o facem atât de rar. Iată un om care ascunde marea sa măiestrie, din pudoare parcă, prin fanatism! El e mereu prea aproape de noi ca să învățăm ceva de la el, prea puțin calm și prea puțin autoritar. Atunci când învățăm trebuie s-o facem în atelierul lui Lev Nicolaevici, sau dacă nu suntem primiți acolo pentru că e un atelier foarte august, în care anticameră fac prinții, în cel al lui Cehov – excelent atelier! – dar dacă vrem să iubim și să uităm tot ce am învățat, dacă suntem atât de mari încât putem uita ce am învățat și atât de puternici încât putem iubi, atunci să ne apropiem de Fiodor Mihailovici. El e un sfânt, bineînțeles, nu un maestru și, ca atare, el nu posedă un atelier, deci de la el nu se poate învăța nimic, el nu poate fi urmat, ci doar iubit, și dacă îl iubim mult,

peste măsură de mult, se poate întâmpla ca să ne învețe și el ceva, adică *să iubim!* Acesta mi se pare marele cuvânt ce traversează opera sa, aceasta o face atât de copi-lăroasă, de sensibilă până la durere și de misterioasă, de încărcată de mister până la religios.

Iată, de câteva fraze, capacitatea mea de a articula o emoție, de argumentație deci, s-a turtit aproape într-un adolescentin elogi. Cine citește cu pătrundere pe Tolstoi are revelația unei mari, uimitoare și unice experiențe; cine citește *Idiotul* are, cred, revelația unei mari suferințe. Experiența, capacitatea de experiență și suferința, capacitatea de suferință, sunt două feluri deosebite de a exista fundamental și cei doi mari „ruși“ de care vorbim le-au opus atât de didactic parcă, pentru noi toți, ceilalți, în același fel de activitate, identică până la nuanță, în același timp istoric și în aceeași țară.

Noi, cei care vom asista poate la moartea acestui secol, am putea exclama că avem o experiență mai mare și – amintindu-ne cele două mari suferințe violente și generale – că am suferit mai mult, dar iată, că, în artă cel puțin – și acest „cel puțin“ înseamnă foarte mult! – în materia suferinței și experienței trebuie să privim încă în trecut ca să putem înțelege câte ceva. Și aceasta arată cu evidență forța mare și misterioasă a personalității, aș spune, dacă nu am avea cu toții o pudoare poate nimerită a cuvintelor, forța profetică a personalității!

Voi încerca să răspund totuși, într-un anume fel, la întrebarea pe care ați avut amabilitatea de a nu mi-o pune – pentru că e într-adevăr o dovadă de mare politețe, aproape pur formală, de a întreba pe cineva ce „a învățat de la un mare om“, căci se știe că de la marii oameni foarte puțini pot învăța și pentru acest amănunt Homer, Cervantes, Shakespeare, Dostoievski și încă foarte puțini *câtiva*, nici nu au făcut ceea ce se cheamă școală, aș îndrăzni să afirm că *lumea* s-a și ferit să facă școală, să-I urmeze prea îndeaproape deci, să folosească materia și mijloacele lor, pentru că, sunt convins, aceste mijloace, aceste unelte păstrau încă puterea distrugătoare de irradiație a mâinii marelui maestru care a întrebuițat-o, putând fi fatală unui ucenic mai puțin viguros. (Iată, la noi, Eminescu, toată „școala sa“ mare imediat după 1900 și care l-a și răspândit și aprofundat în straturile largi sociale, nu a avut de suferit de pe urma acestei iradiații necruțătoare?).

Ce rămâne totuși exemplar din romanele lui Dostoievski – în sensul unui emul? În primul rând, cred, tipologia care, așa cum observa cu multă ascuțime T. Vianu în studiul închinat prozatorului rus, e prima formă de ceea ce numim tipologie modernă. Ambiguitatea morală a caracterelor, aș adăuga, capacitatea lor de a aprofunda natura umană prin expulzarea oricărui rest de dogmatism religios din sfera noțiunii de umanitate sau individ. Tipologia lui Dostoievski, complicată și contradictorie, devine astfel mai puțin didactică, e drept, și asta e un veritabil neajuns pentru artă, și iată, Molière și Tolstoi sunt uneori mai impunători, dar ea câștigă în vitalitate, personajele sale sunt mai vii, din ce în ce mai vii, aș îndrăzni să spun, pe măsură ce îmbătrânesc. Nietzsche a putut deosebi în *Crimă și pedeapsă* o anume tentație a amoralului în sensul categorial, noțional, un lector pătrunzător poate deosebi în toată opera lui Dostoievski o „tentație a amoralului tipologic“, o dorință neînfrântă, primejdioasă adeseori pentru construcția, chiar pentru unitatea operei luată în parte, o fascinație chiar, a dedogmatizării – în planul creației literare – a personajului, a Măriei-Sale eterne, eroul literar. Și acest lucru a fost una din marile sale izbânzi; el a minat pentru totdeauna sau pentru multă vreme, vechea structură literară, care, de altfel, printr-un anacronism specific artei și vieții în general, mai există încă și astăzi. Mai mult decât atât, aceste structuri dogmatice, dacă vreți, balzaciene – dumneavoastră ați pronunțat primii acest atribut – există și se profilează chiar în număr cu mult mai mare, covârșitor chiar, decât *celelalte*, ambigue, nedeterminante moral, și... poate e chiar mai bine așa. Noi, cu toții, vrem să rămânem într-un fel copii sau doar copilăroși și acești eroi se apropie mai mult de această stare de „schematică“ decât de realul din care fugim uneori, evadăm cum se spune, deși, cine ar putea afirma cu seninătate în care parte s-ar afla acel autentic, absolut și metafizic real?!

* * *

...Eu, de altfel, nici nu declar că Balzac, de exemplu, ar fi foarte modern. Nici măcar Dostoievski. Are și domnul Fiodor Mihailovici ticurile sale din secolul trecut, un secol pe care noi, din pură întâmplare, nu l-am trăit și de la care avem doar incomplete informații. Nici Balzac și nici Dostoievski nu sunt moderni, dacă vreți sau dacă vrem, dar sunt *mari* și, voi spune ca și Caragiale, că decât modern și mic prefer să nu fiu modern, dar *mare*.

(*Amfiteatru*, an II, februarie 1967, p. 229, consemnat de Maria Luiza Cristescu)

* * *

– *Ce v-a apropiat atunci pe dumneavoastră de proza rusă?*

– Nu pot să explic *exact*, deși mie-mi place să explic totul, chiar dacă mai puțin „exact“. De foarte tânăr m-au fascinat rușii, în special Dostoievski. Ca să fiu mai exact, prima mea perioadă de influență, foarte scurtă, a fost stendhaliană. Apoi, din pură întâmplare, am citit o cărțuie care avea ca autor un nume total necunoscut pentru mine și care purta titlul *Un erou al timpului nostru*. M-a izbit „stendhalianismul“ lui Lermontov și până azi sunt uimit de acel punct literar de interferență a două mari culturi care în expresie, istorie și personalități sunt atât de disjuncte. Apoi, după *Un erou...*, brusc, Dostoievski, pe care, ani în șir, evident, îl citeam fără să-l înțeleg total. Ca și azi, de altfel. Pe Dostoievski l-am înțeles (= iubit), de fapt am avut „perplexitatea“ lui, prin *Crimă și pedeapsă*. Citeam cartea asta de nenumărate ori (aveam o veche ediție în limba germană), o citeam, la nesfârșit, și prietenilor mei. Astfel, l-am intoxicat o vară întreagă pe Nichita cu începutul acestei cărți, lunga scenă cu Marmeladov, care, în desenul inițial al autorului, trebuia să fie romanul ca atare. Mai târziu am descoperit și alte straturi ale cărții, cum ar fi tema amoralității, din care s-a inspirat Nietzsche, un autor pe care îl descopeream concomitent. Repet, nu știu „exact“ de ce aceste lucruri îmi „plăceau“, de ce continuă să-mi „placă“. Probabil este ceva mai mult decât o „iubire“ sau o necesitate. Dacă nu mi-ar fi teamă de cuvintele vechi aș zice că era și este o fatalitate. Ce este o fatalitate?! Nietzsche, ca să-l citez încă o dată, spune că e „Un eveniment-tip, care revine mereu“. El îl numește caracter.